

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора філологічних наук,
Паславської Алли Йосипівни
про дисертацію
СМЕРЕЧИНСЬКОЇ ОКСАНИ ВСЕВОЛОДІВНИ

**“ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ГРАНИЧНОСТІ ДІЇ В
НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ”**,

подану на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
(спеціальність 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство)

Вид у слов'янських мовах традиційно розглядають як морфологічну категорію дієслова, відсутню в інших, зокрема, германських мовах. Разом з тим, щодо семантичного наповнення цієї категорії одностайності немає. Так, чеський філолог Е. Черний вважав, що доконаний вид подає дію «сукупно, збірно, цілісно, у стиснутому вигляді», а недоконаному бракує такої ознаки цілісності. Подібної думки дотримуються німецький славіст Р. Ружичка та чеський аспектолог А. Достал, коли стверджують, що ознака «цілісності» пов'язана з ознакою «обмеженості дії в часі» чи «цілісним поглядом на зовнішню подію». Найяскравіше цю думку метафорично розвиває, як відомо, русист В. Ісаченко, коли порівнює доконаний і недоконаний вид з погляду мовця, який перебуває посеред ходи чи в її рядах.

Інший погляд обстоював свого часу австрійсько-словенський дослідник Франц Міклошич, який загальною семантичною ознакою доконаного виду вважав «закінченість» чи «завершеність» дії, опозитивною до якого виступає «незакінчена» чи «незавершена» недоконана дія. Однак поняття «завершеності» передбачає кінцеву фазу дії, а її початок і перебіг залишає поза увагою.

Мабуть, найпопулярнішим в останні роки було трактування дієслівного виду у контексті граничності семантики дієслова, яке започаткував Р. Якобсон, а розвинув, посеред інших, А. Бондарко, ввівши поняття внутрішньої та зовнішньої, реальної та потенційної граничності і, очевидно, полишивши межі лексичної семантики на користь синтаксичної.

Тож, **актуальність** дисертаційної роботи О. В. Смеречинської, у якій дискусійна проблематика щодо лінгвальної суті аспектуальності з'ясовується на матеріалі німецької та української мов не викликає сумніву.

Теоретично дослідження ґрунтується на наукових поглядах таких авторів контрастивних аспектуально-акціональних напрацювань, як Б. М. Балін, Л. А. Бурмістрова, Л. П. Колосова, В. Д. Нефьодов, А. В. Ісаченко, О. П. Пророченко, Ю. О. Жлуктенко, Х. Р. Меліг, С.-Г. Андерсон, Дж. Л. Байбі, Т. Чарнецькі, А. Контни, О. Даль, У. Енгель, Ш. Файль, М. Гулавська, В. Кляйн, Г. Фатер, В. П. Літвінов, В. П. Неद्याлков, Ю. С. Маслов, Г. Неспіталь,

П. Патровіч, В. Гладров, М. Г. Гашкова, С. О. Соколова, Т. М. Струк, А. Й. Паславська, Н. Б. Іваницька, С. В. Сорокін) та ін.

Хотіла б одразу наголосити, що дисертантка засвідчує теоретичним розділом солідну фахову обізнаність, вміння дискутувати складні мовознавчі проблеми, пропонувати власні погляди і обстоювати їх.

Мету дослідження О. В. Смерчинська вбачає у зіставленні та аналізі різнорівневих засобів вираження семантики граничності дії у німецькій та українській мовах, а саме досягнення межі дії, що зумовило постановку низки **завдань**, які відповідають цій меті, зокрема: проаналізувати теоретичні підходи до вивчення аспектуальної та акціональної семантики в лінгвістиці із випрацюванням власного методу поділу дієслів та ситуацій на граничні та неграничні; визначити та проаналізувати функції різнорівневих засобів вираження фазової семантики у мовах, що зіставляються; дослідити засоби вираження семантики одноразовості та результативності дії в обох мовах; порівняти проаналізовані функціонально-семантичні поля (ФСП) і виділити їхні спільні та відмінні риси у порівнюваних мовах.

Дисертацію виконано в межах **наукової теми** “Лінгво-когнітивні та дискурсивні аспекти функціонування германських мов” (шифр теми 0117U001394). Тему дисертації затверджено Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка 25 березня 2009 року (протокол № 34/3) та уточнено 6 березня 2019 року (протокол № 63/3).

Об’єктом дисертаційної роботи є різнорівневі засоби вираження граничності дії у німецькій та українській мовах і їх взаємодія, а **предметом** – семантика граничності дії, зокрема семантика початковості, обмеженої тривалості, завершеності, одноразовості та результативності дії.

Матеріалом дослідження слугували твори художньої літератури та їхні переклади українською і німецькою мовами із загальним обсягом 1439 сторінок, 8498 прикладів, а також 7 презентабельних лексикографічних джерел та емпіричні дані.

Очевидною **науковою новизною** роботи є сам об’єкт зіставного аналізу, виокремлені функціонально-семантичні аспектуальні мікрополя у німецькій та українській мовах із відповідною структурою та контекстуальним наповненням.

Теоретична значущість дисертації полягає в тому, що її результати сприятимуть подальшому розвитку контрастивних досліджень у галузі аспектології, лексичної та синтаксичної семантики, теорії функціонально-семантичних полів.

Широкий спектр завдань зумовив застосування низки загальнонаукових **методів** аналізу та спеціальних, зокрема (описовий, дистрибутивний, трансформаційний, польового моделювання, зіставний, кількісних підрахунків (а не статистичний, як вказано на с. 25 дисертації) та ін., які вважаємо достатніми та доречними для виконання поставлених завдань.

Результати дослідження можуть знайти широке **практичне** застосування в можливості їхнього використання в лекційних курсах із контрастивної лінгвістики, теорії і практики перекладу, а також (про що не згадує дисертантка) у спецкурсах із семантичного синтаксису, зіставної типології мов, у процесі вивчення німецької та української мов як іноземної, а також для укладання тлумачних двомовних словників.

Дисертація пройшла солідну апробацію на 26 наукових конференціях, її головні тези викладено у 13 публікаціях, 9 з яких надруковано у фахових виданнях України, 4 публікації у виданнях із наукометричних баз даних та матеріалах і тезах 15 наукових конференцій.

Хотіла б окремо зупинитись на найцікавіших фрагментах дисертації.

У першому розділі **“Теоретико-методологічні засади дослідження”** окреслено ключові поняття роботи – дієслівний аспект/вид, акціональність, роди дії, поділ дієслів на граничні та неграничні. Дисертантка слушно трактує аспект у рамках темпоральної семантики – а саме як «внутрішню часову структуру дії» (с. 26) з різними можливостями опозитивної архітектури. Категорію родів дієслівної дії (РДД) визначено через особливості внутрішньої часової структури або певних інших особливостей дієслівного значення чи значення речення. Як бачимо, дисертантка в трактуванні що аспектуальності, що акціональності доречно виходить за межі лексичної семантики. Переконаливою є теза і щодо лексичної інваріантності видової пари дієслів, тоді як дієслова, протиставлені за РДД, дійсно можна вважати різними лексемами, де одна з них має додаткову сему, яка характеризує дію за певною ознакою.

Категорію граничності дії в дисертації визначено як акціональне значення дієслова, а також пропозиції або речення, яке охоплює перехід з одного стану в інший, обмеженість дії на початку чи в кінці, або лише спрямованість до певної межі. Неграничності усі ці характеристики не властиві.

Погоджуємось із розглядом аспектуальності та акціональності як універсальних мовних категорії, пов'язаних із внутрішньою часовою структурою дії. Певне застереження викликає твердження щодо їхньої «ідентичності в семантичному плані» (с. 54). Якщо б дисертантка скористалась, до прикладу термінологією Г. Райхенбаха (H. Reichenbach «Elements of Symbolic Logic», 1947) на позначення часових змінних (E, R, S) для визначення категорій аспектуальності та акціональності, а ще краще В. Кляйна (який працює з інтервалами), то пересвідчилась би, що це споріднені, але далеко не ідентичні категорії. Так само обережніше варто стверджувати, що «у випадку аспектуальності йдеться в першу чергу про граматичні засоби вираження категорії аспекту, які реалізуються в опозиції, натомість акціональність пов'язана з різнорівневими засобами вираження категорії граничності : неграничності або з іншими акціональними значеннями (с. 255). Як пізніше буде показано в роботі, доволі часто морфологічні засоби під впливом контексту нейтралізують своє первинне граматично-видове значення (напр., *Ти вже читав цю книгу?*; *Раніше квиток коштував набагато менше, ніж зараз*).

Дисертантка моделює категорію акціональності як макрополе, у яке входять ФСП граничності та неграничності дії. Повністю погоджуємось із думкою, що граничність та неграничність дії не є чітко протиставленими в дієслівній семантиці, а радше формують динамічну шкалу, де граничне та неграничне значення виступають крайніми полюсами шкали (с. 55). Основою такої шкали в роботі слугує класифікація, розроблена З. Вендлером, окремі класи якої виступають складовими шкали граничності/неграничності: а) релятиви/відношення, б) стани, в) дії, г) діяльності, г) події. Граничність дії формують мікрополя, що часто накладаються одне на одне – початковості, обмеженої тривалості та завершеності дії, а також мікрополя одноразовості та результативності дії в німецькій та українській мовах. Такі поля структуровані на ядро, приядерну зону та периферію.

У другому розділі "Функціонально-семантичні засоби вираження початковості, обмеженої тривалості та завершеності дії в німецькій та українській мовах" проаналізовано ФСП, які пов'язані з початковою, серединною та кінцевими фазами дії.

Дисертантка стверджує і кількісними підрахунками доводить, що із трьох виокремлених ФСП із фазовою семантикою в обох порівнюваних мовах найкраще розбудовані мікрополя початковості дії, з окремими значеннями початку тривалої, гомогенної дії та настання раптової моментальної дії із вказівкою на дію в цілому. Ядерну зону ФСП початковості дії у двох мовах формують лексичні одиниці, що вказують на початок дії, та окремі семантичні групи дієслів у поєднанні з низкою префіксів та дієслівних часток. Приядерні зони ФСП початковості дії у двох мовах вибудовують синтаксичні конструкції з фазовими дієсловами, відповідні обставини часу, а також аспектологічний контекст.

Серед периферійних засобів вираження початковості дії в обох мовах дослідниця називає сполучники підрядних речень часу, які виявляють певні відмінності в досліджуваних мовах – інтенсифікують акціональну семантику початку дії, що виражається дієсловом в українській мові та сприяють

кінцеву точки. У приядерній зоні в німецькій мові перебувають також ряди зв'язаних у послідовності дій, а саме багатокомпонентні речення з одним підметом та синтаксичні структури, до яких віднесено два суміжні речення та реакції на слова прямої мови, які здатні надавати відповідної граничної семантики неграничним дієсловам класів станів та дій. Периферія цих ФСП у німецькій та українській мовах включає лише сполучники часу, що вказують на одно- або різночасність дій у головному та підрядному реченнях.

ФСП завершеності дії у німецькій та українській мовах, які пов'язані з кінцевою фазою дії й охоплюють значення повного завершення дії та значення втручання у перебіг певної дії, її припинення, дисертантка приписує найменш чіткі контури через значні накладання з ФСП результативності дії. У ядрах ФСП завершеності дії у двох мовах вона фіксує лише фазові дієслова, серед яких виокремлює 2 підгрупи дієслів, які вказують на те, що: 1) дія чи процес доведені до логічного завершення і переважно не передбачають, що такі дія чи процес будуть ще раз розпочаті; 2) в перебіг дії чи процесу відбулося втручання, внаслідок чого така дія чи процес перестали відбуватися.

До приядерних зон цих мікрополів у двох мовах віднесено дієслова, що позначають переважно фізичну або фізіологічну діяльність і відносяться до класу дій, у поєднанні з низкою дієслівних префіксів та часток, та відповідні синтаксичні конструкції.

На базі класифікації Є. Г. Булигіної дисертантка виокремлює 4 групи обставин, що вказують на 1) раптове завершення дії, 2) закінчення дії, підготовлене попередніми подіями, 3) дію, виконану в повному обсязі, 4) закінчення дії з вказівкою на попередню тривалість дії. На периферії ФСП завершеності дії в обох мовах перебувають сполучники підрядних речень часу, а також СДІС, безсполучникові ряди зв'язаних у послідовності дій (в німецькій мові) та обставини часу та обставини міри і ступеня (в українській мові).

Смеречинська О. В. наводить цікаві міркування щодо розвиненіших синтаксичних засобів обох мов у вираженні фазової семантики, оскільки під їхнім впливом граничне значення, а також часткове накладання мікрополів початковості та обмеженої тривалості дії і початковості та результативності дії, завершеності та результативності дії.

У третьому розділі «Функціонально-семантичні засоби вираження одноразовості та результативності дії у німецькій та українській мовах» проаналізовано структури мікрополів з відповідною семантикою в обох мовах, де також встановлено цікаві результати. Зокрема, в німецькій мові одноразовість дії може виражатися лише за допомогою контексту на синтагматичному рівні, в українській – одноразовість зараховують до основних характеристик ДВ, тож, ядро ФСП одноразовості дії в німецькій мові залишається незаповненим, тоді як в українській мові тут розташовані дієслова з відповідними суфіксами. У приядерних зонах в обох мовах дисертантка фіксує дієслова мовлення, що вводять пряму та непряму мову. На додаток, у

німецькій мові до приядерної зони відносяться також ряди зв'язаних у послідовності дій.

На периферії мікрополів одноразовості дії в німецькій та українській мовах дослідниця розташовує СДІС та сталі словосполучення. Відмінності в обох мовах стосуються функціональних стилів уживання такої дієслівної лексики. На периферії ФСП одноразовості дії у двох мовах виявлено також обставини часу та обставини міри і ступеня.

Результативність дії розглянуто як настання або досягнення результату завдяки дії чи процесу, що були проведені раніше. До ядер цих ФСП в обох мовах віднесено префіксальні дієслова, яких у німецькій мові менше, ніж в українській. У приядерних зонах ФСП результативності дії перебувають партиципи II у німецькій мові та дієприкметники/дієприслівники минулого часу у формі ДВ в українській мові; складові частини різних синтаксичних конструкцій; партиципiальні фрази у німецькій мові та дієприслівники минулого часу в українській; еліптичні форми до werden-пасиву та пасиву стану в німецькій мові.

До приядерних зон ФСП результативності дії віднесено також низку результативних конструкцій з різними кількісними характеристиками в обох мовах.

Попри загалом позитивну оцінку кваліфікаційної роботи О. В. Смеречинської, вважаємо, що окремі твердження дисертації (окрім уже згаданих) **дискусійні** або потребують певного уточнення:

Дисертантка дуже слушно стверджує, що категорії граничності та неграничності дії можна розглядати у вигляді динамічної шкали, де граничність та неграничність виступають крайніми полюсами, однак не наважується поширити цю шкалу і на граматично-видові характеристики слов'янських дієслів, які вона традиційно залічує на парадигматичному рівні (враховуючи «тільки інваріантне значення відповідного дієслова») до однозначно доконаного чи недоконаного виду.

Динамічну шкалу акціональної семантики у роботі вибудовано за допомогою класифікації дієслівної семантики З. Вендлера. Викликає певні сумніви можливість поєднання цієї класифікації, передбаченої для характеристики усіх семантичних груп дієслів, із класифікацією обставин – детермінаторів фазових дієслів Булигіною Е. Г.

Доконаний вид у роботі визначено як маркований член видового протиставлення, що охоплює значення досягнення межі та цілісності дії, тобто, замість одного інваріантного значення пропонуються, по суті, дві семантичні ознаки.

Не зовсім зрозуміло, яким чином у роботі використано принципи «номінативного синтаксису» Н. Хомського. Варто було б уточнити, які конкретно принципи мають на увазі, і яким чином вони використовуються в дослідженні.

Усунення орфографічних та стилістичних огріхів лише б додало солідності загалом акуратно оформленій і ґрунтовній рецензованій праці (напр., чотири орфографічних помилки в російськомовній анотації до автореферату).

Висловлені зауваження не применшують теоретичного та практичного значення дослідження, не ставлять під сумнів його результатів та висновків. Тому дисертація “Функціонально-семантичне поле граничності дії в німецькій та українській мовах” відповідає п.п. 11, 13 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України №656 від 19.08.2015 та №1159 від 30.12.2015, а її авторка О. В. Смерчинська О. В. заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство.

Доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри міжкультурної
комунікації та перекладу
Львівського національного університету
імені Івана Франка

А. Й. Паславська

Вчений секретар
Львівського національного університету
імені Івана Франка

О. С. Грабовецька